

“ŞİİRİN DEHLİZLERİNDE DOLAŞMAK”: KAVRAMLAR VE KURAMLARLA MODERN TÜRK ŞİİRİ OKUMALARI

Hasan Sakın

Şiir, düzyazıya göre yorum olanakları çok daha geniş bir türdür. Şiirin anlamsal zenginliği yorumla tüketilemez. Böylece, şiiri “ele geçirmek” düzyazıyı kuşatmaktan daha zorlu bir girişim hâline gelir. Geleneksel (alegorik) şiirden farklı olarak modern şiir için anlamsal çoğulluk paradigmatiktir. Umberto Eco, modern sanatın doğasını araştırdığı *Açık Yapıt* adlı eserinde geleneksel sanatla modern sanat arasındaki temel farklılığı anlamsal çoğulluğun bilinçli üretiminde bulur.¹ Modern sanatta farklı yorum olanakları yaratmak ve böylece anlamı çoğaltmak paradigmatik tavır hâline gelmiştir. Anlamın çoğullaşması bir yandan sanat eserinin zenginleşmesini sağlamış, diğer yandan okuyucunun/izleyicinin yorumlama yolculuğunda yalnızlaşmasına yol açmıştır. Diğer bir ifadeyle, modern sanat eseri karşısında okuyucu/izleyici yalnızdır. Bazen eseri yorumlamaya nereden başlayacağını, hatta anlamı bulmak için hangi “boşluk”² bakması gerektiğini dahi kestiremez.

Böylece ortalama okur için modern sanat çözülmesi gereken bir bulmaca hâlini almıştır. Bazılarınca bu, sanatta uzmanlaşmanın bir sonucudur. Sanatsal uzmanlaşma ise toplumsal iş bölümünün bir uzantısıdır.³ Sanatsal

uzmanlaşma, ancak “bölünmemiş insan”ın⁴ üstesinden gelebileceği bir yarılmaya yol açmıştır. Sanatın “yüksek” (Adorno’da “endüstriyel”) ve “düşük” olarak ayrışması, özellikle de “özerk” olarak nitelendirilen yüksek sanatla kitleler arasında bir kopukluğa yol açmıştır. Bu süreç, sanat eserlerinin yorumlanmasında okuyucu/izleyici için bir rehber ihtiyacı doğurmuştur. Kuramlar ve işlevsel kavramların böyle bir gücü vardır. Gökhan Tunç’un *Kavramlar ve Kuramlarla Modern Türk Şiiri Okumaları*⁵ isimli eseri de ikili bir işleve sahiptir: Bir yandan şiir yorumlamada okura rehberlik edecek belirli kavram ve kuramları tanıtmakta, diğer yandan bu kavram ve kuramları örnek şiirlere uygulayarak okura bu konuda yol göstermektedir.

Bu ikinci fayda özellikle önemlidir. Çünkü Tunç’un da belirttiği gibi kuramlar ve kavramlar her yerdedir ve onlara ulaşmak kolaydır; oysa bunların uygulamalı örneklerine rastlamak çok daha zordur. “Şiirin dehlizlerinde dolaşmak, onda bırakılan boşlukları tamamlamaya çalışmak, şiiri tekrar tekrar inşa etmek”⁶ isteyen Tunç, kitabın amacını basitçe şöyle açıklar:

“Kuram ve kavramlarla şiir incelemenin, yorumlamanın faydası ne olabilir? Bu soruya verilebilecek en uygun cevaplardan biri, şiire öznel yaklaşımdan, onu aşırı yorum tâbi tutmaktan kaçınmanın temel yolunun kavram ve kuramlardan geçmesidir. Kuram ve kavramların sunduğu yol haritası, şiirin anlamsal haritasında iz sürmek için çok işlevsel bir önem taşıyabilmektedir.”⁷

1 Umberto Eco, *Açık Yapıt*, Çev.: Tolga Esmer, Can Yayınları, İstanbul 2016, s. 68 vd.

2 Modern sanat eserleri, anlamı tamamlamak yerine boşluklar bırakarak okuru etkin hâle getirir.

3 Mesela Marksistlerin yorumu böyledir. Bu konuda bir örnek olarak bk. Theodor W. Adorno, “Vekil Olarak Sanatçı”, *Edebiyat Yazıları*, Çev.:

Sabir Yücesoy-Orhan Koçak, Metis Yayınları, İstanbul 2012.

4 Adorno, *age*.

5 Gökhan Tunç, *Kavramlar ve Kuramlarla Modern Türk Şiiri Okumaları*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2022.

6 Tunç, *age*., s. 11.

7 Tunç, *age*., s. 10, 11.

Tunç, kitabın adından da anlaşılacağı üzere iki temel parametre (“kavram” ve “kuram”) üzerinden Türk şiirine yeni açılımlar getirmektedir. “Kavramlar” başlığı altında toplanan yazılarda metafor, imge, ironi, alegori gibi edebiyat eleştirisinde öteden beri var olagelen kavramların yanı sıra metinler arasılık, palimpsest, etkilenme endişesi, atonal müzik, yabancılaştırma, hipermetin, kronotop ve transhümanizm gibi 20. yüzyılda literatüre girmiş kavramların ışığında Yahya Kemal, Ahmet Hâşim, Orhan Veli, Behçet Necatigil, İsmet Özel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nâzım Hikmet, Sezai Karakoç, İlhan Berk, Ahmet Telli, Serkan Işın ve Yüksel Pazarkaya gibi çok farklı şiirsel yönelişleri temsil eden şairlerden seçtiği şiirlerle zengin bir okuma pratiği sunmaktadır.

Geleneksel edebiyat eleştirisinde uzun zamandır kullanılan metafor, imge, alegori gibi kavramların sınırlarını belirlemek zordur. Öyle ki, örneğin imge ve metafor çoğu zaman birbirinin yerine kullanılabilen kavramlardır.⁸ Fakat Tunç, bu kavramları birbirinden ayırarak anlam bulanıklıklarını gidermek konusunda özenli davranmıştır. Böylece şiir okuma sürecinde yaşanabilecek karışıklıkları da önlemiştir. Kitabın bu ilk bölümünü değerli kılan yalnızca bu özen değildir. Yukarıda belirttiğimiz gibi, 20. yüzyılda literatüre girmiş metinler arasılık, palimpsest, etkilenme endişesi, atonal müzik, yabancılaştırma, hipermetin, kronotop, transhümanizm gibi kavramların kullanılmasında da aynı oranda değerlidir.

20. yüzyıl edebiyat eleştirisinde kullanılan bu kavramlara dair uygulama örnekleri sınırlıdır. Tunç’un çalışması bu bağlamda okuru “edebiyatın mutfağı”na davet etmektedir. Fakat bu çalışmanın okur açısından belki de daha

önemli bir başka etkisi şudur: Örneğin Batı kültürünün bir parçası olan palimpsest gibi bir kavramın Melih Cevdet Anday’ın “İkaros’un Ölümü” şiirinde tespit edilmesi bu kavramın soyutluktan kurtulmasını sağlarken beriyandan onu yerli bir havaya büründürüp düşünce dünyamıza da mal etmiş olur.

Şiirleri incelenen şairlerin çeşitliliği de Tunç’un entelektüel ilgisinin epey geniş bir yelpazede dolaştığını göstermektedir. Cumhuriyet Dönemi’nin kanonik şairlerinin yanı sıra Serkan Işın, Vural Bahadır Bayrıl gibi yakın dönem şairlerinin eserlerine de yer verilmesi önemlidir. Tunç; Turgut Uyar, Cemal Süreya gibi kanonik isimlere yer vermediğinden yakınmaktadır. Ancak eserde tanıtılan kavramlar sayesinde okur kendi yolunu bulma cesaretini gösterecektir kanısındayız.

Kitabın “Kuramlar” başlıklı ikinci bölümünde ise belli başlı edebiyat kuramla-

8 Tunç, *age.*, s. 31.

rı merkeze alınarak okuma denemeleri yapılmıştır. Dil bilimsel eleştiri, Rus biçimciliği, yapısalcılık, alımlama estetiği, psikanaliz, avangart, postmodernizm ve kaos teorisi gibi 20. yüzyılın düşünce dünyasında etkili olmuş teoriler ışığında Necip Fazıl Kısakürek, Yahya Kemal, Hilmi Yavuz, Ahmet Hâşim, Behçet Necatigil, Serkan Işın ve Lâle Müldür'ün şiirleri anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Tunç'un girişimi yalnızca kavram ve kuramların tanıtılması ve uygulanmasını sağlamaz; aynı zamanda bu kavram ve kuramların şiirleri anlamlandırmada ne derece etkili olduğunu gösterir. Okur açısından bakıldığında, bu çözümler bir şiirin ilgisinin ne derece geniş bir zeminde dolaştığını da ortaya çıkarır. Gerçekten de ünlü

bir sözü uyarlırsak “Şiir sanatı aynıyle insandır.” diyebiliriz. Şiir, insanın olduğu her yerdedir. Bu nedenle şiiri anlamlandırmak için insana dair geniş bir sözlüğe sahip olmak gerekir. Örneğin, Ahmet Hâşim'e dair hiçbir şey bilmeyip yine de onun şiirlerinden zevk almak mümkündür. Fakat bu şiirleri psikanaliz ışığında okumak “estetik zevk”i artırırken öğretici de olur. Üstelik bu yorum şiirin ihmal edilemez bir yanını oluşturmaktadır. Benzer şekilde, Hilmi Yavuz'un “Çölde Ay” şiirini ortalama bir okur belki de beğenerek okur. Ancak bu şiire yapısalcı terminolojiye ait “dil merkezli” ve “ikili karşıtlık” gibi kavramlarla bakan bir okurun ufkunda yeni pencereler açılır, yeni renkler belirir. Gökhan Tunç'un değerli çalışması, bizce, bunu layıkıyla yapmaktadır.

UNUTULAN BİR ROMAN:

TÜRK KIZI

Alper Şenadam

Osmanlı Devleti Birinci Dünya Harbi'nde birçok cephede savaşırken Türk halkı da çok çetin sınavlardan geçmiştir. Söz konusu zorluklar içerisinde bir de medeniyet krizi toplumun tüm katmanlarında kendini göstermiştir. Bugün ismi çok kişi tarafından hatırlanmayan bir edip olan Selanikli Fazlı Necip de vaka zamanı olarak o günleri seçtiği *Türk Kızı* adlı romanında Cumhuriyet'in ilanından önce başlayan eski-yeni çatışmasına odaklanmıştır. Ailesinden eziyet görmesine karşın onlara yardım etmekten geri kalmayan idealist öğretmen Nezihe romanın merkez kişisi konumundadır ve şahıslar kadrosundaki asker, din adamı ve çeşitli kademelerden bürokratlarla olay

örgüsü içinde karşılaştırılarak geri kalmış fikirlerle savaşmaktadır. Roman boyunca devam eden bu çatışma içinde Nezihe, iftiralara uğrasa da direnmekten ve mücadeleden vazgeçmeyerek benimsediği ilkelerden ödün vermeden çalışmaya devam etmiş, kendine idealize edilmiş yeni bir aile, hayat düzeni kurmayı başarmıştır.

Roman, yazarı Fazlı Necip'in hayatından izler taşımaktadır ve bu yönüyle otobiyografik yönü olan bir eserdir, demek mümkün. Öyle ki Nezihe'nin konuştuğu her paragraf, Fazlı Necip'in dünya görüşünü destekler içeriğe sahiptir. Yazar, kendi kızına ithaf ettiği bu romanı aynı zamanda tüm Türk kadınları için yazdığını romanın başına eklediği şu sözleriyle açıkça ifade eder: “Kızım Meliha Enise, bu romanı sana it-